

ГРАДСКОТО СТОПАНСТВО НА ОХРИД (XIX – XX В.)

Димитър ХРИСТОВ

***Abstract:** Ohrid took a special place among the Bulgarian cities in the past and even now it still has been keeping a part of its Bulgarian character. Ohrid's history has been studied from different perspectives. The city's economic history however is less known. The paper presented here makes a brief overview of the Ohrid's socio-economic development during the National Revival Age (notably its proper and late phases (1830-1912)) and the following decades of shifting political regimes in the first half of 20th century. The main reviewed topics are: the economic structure of Ohrid in the Revival Age, the exclusively important role of the furriery and the furriers' community in the 19th century urban life, the crisis of trades in the end of that century, the use of the Ohrid lake's water resources (fishing, transport, production of Ohrid pearl) in the first half of the 20th c., the rise of the tourist branch in the local economy, and, in conclusion, the economical perspectives in front of the Ohrid's citizens.*

***Key words:** Ohrid, Ottoman Empire's economy, crafts and trade, furriery, fishing, use of water resources.*

JEL: N93

Охрид заема специално място сред българските градове в миналото и не е загубил напълно своя български характер дори днес. Историята на Охрид е проучвана от различни ъгли. Що се отнася до събитията от последните два века, на добро изследователско внимание се радват църковните, националните и просветните движения на охридчани, културните им постижения и особено тяхното участие в революционното движение в Македония. Стопанската история на града обаче е по-слабо разработена, въпреки че всички пишещи за Охрид автори са единодушни за нейната значителна стойност. В тук предлагания доклад се прави кратък обзор на охридското социално-икономическо развитие през зрялото и късното Възраждане (1830–1912) и в десетилетията на сменящи се политически режими през първата половина на XX в., до навечерието на Втората световна война. Материалът синтезира сведения от различни източници и изследвания, в повечето случаи не пряко

фокусиращи върху икономиката. Като резултат авторът предлага работа, чиято цел е да даде общата рамка на градската стопанска история. В този смисъл докладът може да се разглежда като първа крачка към по-обширно и детайлно изследване на заложените проблеми.

XIX в. започва трудно за града на Охридското езеро. В първите години на века, по време на размириците в Османската империя град Охрид попада под властта на местния албански господар Джеладин (Джелал-ед-дин) бей, васал на отцепника Али паша Янински. При своето дълго управление (ок. 1805–1830), Джеладин бей събира данъци, които охридското население като цяло счита за умерени спрямо държавните. Управленският произвол обаче също намира своето място по това време. На няколко пъти местният властник налага на населението сериозни икономически тежести в името на собствените си интереси и прищевки. Стопански мъки изпитва градът и след изгонването на Джеладин, когато за възстановяването на султанската власт в региона Високата порта води война с непокорните Шкодрански паши (1830–1831) [Snegarov, I. 1928: 34–44].

Последва период на стабилизация и икономическо укрепване на градската икономика през 30-те и 40-те години на XIX в. Този подем е съзвучен с общото икономическо раздвижване в Османска Турция в същия период. Раздвижва се градската търговия. В продължение на векове Охрид е попътна спирка за търговските кервани по старата Виа Егнация (Драч – Елбасан – Охрид – Ресен – Битоля – Солун). Керваните отново се движат активно, съдейки от сведението на пътешественика Е. М. Кузинери от 1831 г. Друг пътешественик обаче, Гризебах, пише през 1839 г., че пътят от Охрид за Елбасан е несигурен заради чести нападения на разбойници [Snegarov, I. 1997: 68, 247]. Изобщо никоя преносна търговия не е спокойна в тази област, населена с много албанци. Дори и към края на XIX в. търговските пътища продължават да са несигурни, особено планинските пътища Охрид – Ресен и Охрид – Дебър. През 1891 г. Васил Кънчов отбелязва: „*Никой от по-добрите търговци не смее да излиза навън от града по търговия, защото околността постоянно изобилства с разбойници из Дебър. Само пътят за Битоля е по-свободен от две години насам, и то пак без стражари не се наемат по-добрите търговци да пътуват*“ [Kanchov, V., 1970: 456].

Подобно е положението и на местното земеделие. В Охридския край са добре развити лозарството и градинарството. Овощните градини дават добра реколта от череша, ябълки и круши. През 1840 г. Ами Буе пише за добре обработени зеленчукови градини край града по пътя за Струга [Snegarov, I. 1997: 125–126]. Турците обаче често издевателстват над българите лозари и си присвояват тяхното грозде, като се позовават на правото на т.нар. ортаклък [Kanchov, V., 1970: 456]. Градът разчита изключително много и на риболов в Охридското езеро. За този отрасъл в местното стопанство ще стане дума по-долу в текста.

Сигурна или не, търговията в Охрид не престава и дори се разраства. Нейният център е градската чаршия. Около 1840 г. чаршията в Охрид представлява една-две улици с 250 дюкяна, подредени от изток (т.е. откъм езерото) на запад. Впоследствие броят на дюкяните се увеличава значително. В западния край на чаршията е тържището за жито и други зърнени храни. Най-голямо е оживлението в понеделник, пазарният ден в града. Близко търговско средище с важно значение за охридчани е и град Струга, където пазарът се провежда в събота. Стоки от Охрид се карат с лодки и на пазара, който се провежда в четвъртък в албанския град Поградец на южния бряг на езерото [Snegarov, I. 1997: 125, 371]. Знак за усилената динамика на търговията и занаятчийството в града, а същевременно и техен регулатор е часовниковата кула, издигната на високо място над чаршията малко преди 1840 г. [Snegarov, I. 1997: 114]. Процесът на благоустройство на централното икономическо пространство в града продължава и през следващите години. През 1860 г. управителят на Охридска каза Халил паша нарежда поставянето на калдъръм на главната улица на чаршията, която до този момент е неугледна. С труда на градското население улицата, наричана от охридчани „Корзо“, е настлана с блокове от красив цветен мрамор. За общото състояние на стопанството свидетелстват и следните числа. Държавните данъци, плащани от Охридска каза през 1863 г., според австрийския пътешественик Хан, включват около 2 000 000 гроша преки данъци: 330 000 гроша вергия за движимия и недвижимия имот, 70 000 гроша добавка за 1863 г., 345 000 гроша бедел или военен данък, 1 000 000 десятък, 80 000 гроша данък за кравите, 32 000 гроша акциз (гюмрук) [Snegarov, I. 1928: 102].

Търговията, риболовът и в по-малка степен земеделието са важни фактори за засилването на охридската икономика след 1830 г. Без да се подценява тяхното значение, все пак развитието на занаятчийството е главната причина за цялостния стопански подем на града. Още от по-ранно време охридчани са заети в многобройни занаяти. Сред тях важно място заема производството и търговията на албански шапки (кечета). Според охридския възрожденец Кузман Шапкарев, преди възхода на кюркчийството през 1840–1850 г. това е бил най-практикуваният занаят в града. Шапкарство (кечеджилък) упражняват 5–6 къщи във Вароша. Това са семействата Карчеви, Зариови, Минджови, братя Котушови, Кацкови, Терзянови, както и Паскал Шапкарев, дядо на цитирания автор. Към средата на века обаче кечеджийството е в упадък [**Snegarov, I. 1928**: 68; **Shapkarev, K. 1984**: 40]. Друг занаят, който е добре развит в Охрид в края на XVIII – XIX в., но после запада, е златарството (куюмджилък) [**Snegarov, I. 1928**: 68]. Измежду всички занаятчийски дейности обаче, в крайезерния град един занаят процъфтява повече от всички други. Това е кожухарството, наричано още по турски маниер кюркчийство или кюркчилък.

За мястото на кожухарството в икономиката на Охрид свидетелства Кузман Шапкарев. *„Прочее на 1850 год., 22-й май, по съвета на някои приятели и роднини, предприех да уча кожухарский занаят, който в това време в родний ни град цъфтеше (а беше почнал и да прецъфтява)...“* *„Оттогава до 1853 год. по няколко месеци се учех на местний всеобщий занаят кожухарлък“* [**Shapkarev, K. 1984**: 29, 488]. Забележката на Шапкарев по отношение на цъфтежа не е съвсем справедлива: през 1850 г. охридското кюркчийство е много далеч от прецъфтяване. Всъщност тепърва предстои неговите най-силни моменти. За това пък бележката му, че занаятът е всеобщо практикуван от местните жители, се потвърждава от всички източници. Кожухарският занаят в града е изключително български. Според Ами Буе, в балканските провинции на Османската империя той изобщо рядко се практикува от мюсюлмани [**Snegarov, I. 1997**: 190].

Историкът на Охрид Иван Снегаров смята, че корените на кожухарството в Охрид са стари, и намира аргументи в полза на силното присъствие на този занаят в градското стопанство още в средата на XVIII в., ако не и по-

рано. Пак оттогава той датира присъствието на охридската кожухарска колония в Цариград. Устното предание за унищожаването на Охридската архиепископия през 1767 г. свързва събитието с имената на лица, които са били султански капламаджии, т.е. доставчици на кожуси за двореца. Снегаров предполага също присъствието още в този период на охридски търговци на кожи на панаира в Лайпциг, като част от групата на т. нар. гръцки търговци [Snegarov, I. 1928: 68–69]. При всички случаи стопанските условия през XVIII и началото на XIX в. не способстват за стабилното развитие на този занаят. Просперитетът на кожухарството започва истински след 1831 г. и става особено силен след Кримската война. В работите на Снегаров се очертава известна периодизация на развитието на кожухарството в Охрид, която може да бъде допълнена с други известия. В резултат, периодизацията на охридското кожухарство изглежда така:

- XVIII–началото на XIX в.: период на бавно и нестабилно развитие. Кожухарството е добре развит занаят в Охрид, но няма изключително значение за градското стопанство. Отделни занаятчийски придобиват добри търговски и социални позиции, но общата стагнация не позволява значителни печалби и стабилност. Градът разчита и на други занаяти, на риболов и земеделие.

- 1831–1855 г.: период на разрастване. Рязко нарастване на броя на работилниците и лицата, заети с кожухарство. Появяват се осезаеми възможности за печалба и натрупване на търговски капитали.

- 1856–1877 г.: период на разцвет. Кожухарството е основният занаят за града. Заетите в отрасъла достигат до 1600 д. (ок. 20 % от християнското население). Стопанското замогване на градските занаятчийски е съпътствано от мощна активизация на цялостния обществен живот – църковно и просветно дело.

- 1878–1912 г.: период на упадък. Отлив на хора от отрасъла, рязък спад на броя на кожухарските къщи, съсредоточаване на производството в ръцете на две големи търговско-занаятчийски къщи. Временно нарастване на интереса към въжарството. Гурбетчийство и изселване от града.

Суровината, с която работят охридските кюркчии, са кожи от местен дивеч и кожи, внесени от чужбина. Първите представляват улов от планини-

те в Македония, Албания, Босна и Херцеговина. Първоначално занаятчиите в града работят изключително с такъв материал. Постепенно обаче охридчани се обръщат към най-големия международен пазар за кожи и кожухарски изделия – панаирът в град Лайпциг. Относителният дял на местните кожи намалява към средата на XIX в., а по-късно остава с малко значение. Суровината, която се купува от Лайпциг, произлиза преди всичко от Европейска Русия и Сибир. Огромните ловни ресурси на руския север значително надхвърлят местните възможности на Балканите. При разрастващо се кожухарско производство Охрид се обръща към вносната суровина, която се предлага в изобилни количества и на добра цена. Като начало само по-големите кожухарски къщи в Охрид си доставят стока от Лайпциг, а по-дребните производители работят с местни суровини.

Около 1855 г. в Лайпциг е основана голямата кожухарска къща на Кецкарови, която става главният доставчик на сурови кожи за охридските майстори. Към 1875 г. от Лайпциг се внасят в Охрид около 91 000 лисичи и рисови кожи за 525 000 марки и голямо количество кожи от невестулка, самур, вълк, дива котка и заек [Snegarov, I. 1928: 69]. Постепенно и по-дребните кюркчии започват да купуват вносен материал от едрите кожухарски производители. Последните пък не само доставят суровината, но и изкупуват продукцията на по-малките производители, за да я пласират по-нататък. Оформя се ясно изразена Verlag система, при която големите кожухарски производители са и доставчици на суровина за по-дребните, възложители на поръчки и пласьори на тяхната продукция.

Произведените кожухарски изделия намират реализация на редица пазари: местен, регионален, столичен, панаир в Узунджово и други. Местният пазар представлява самия град Охрид. На чаршията като клиенти присъстват както многобройни външни купувачи, така и местните жители, носещи в себе си традиция на специфичен аристократизъм. Стари градски фамилии и новодошли с амбиции да се впишат в уважаваното общество се придържат според възможностите си към традиционното градско облекло. При него едно от ясните мерила за положение в обществото представляват кожусите, кожените шапки, яки, подплати и т.н. На регионално ниво кюркчийската продукция се търси активно в цяла Западна Македония и в Албания, а и по-

надалеч. Важен пазар за охридските майстори представлява Битоля. В регионалното пространство обаче оперират и конкуренти: кюркчиите от Неврокоп, Мелник и Костур. Особено сериозна е конкуренцията на костурчани, които се ориентират към кожухарството малко по-късно от охридчаните, през 60-те и 70-те години на XIX в., но са доста активни. Столичният пазар в Цариград е изключително доходоносен за охридските кожухари. В по-старо време те са били ангажирани в доставки за двореца, както сочи примерът със султанските капламаджии. Цариград предоставя огромно пространство и за свободна продажба на кожухарски изделия. В имперската столица охридските кожухари имат цяла колония. Там те пребивават основно в Кюркчи-хан и Ягджи-хан, където са заедно с кюркчии от други части на България. Охридските кюркчии прекарват в Цариград голяма част от годината, но през лятото се прибират по домовете си [Sprostranov, E. 1896: 644–645]. Ключов момент за охридските занаятчии и търговци е многолюдният и оживен панаир в Узунджово, на който те са основните доставчици на кожухарски изделия. Приходите от Узунджовския панаир за охридчани са значителни, затова и прекратяването му се оказва твърде лош момент за тях. Солидно е присъствието и на други пазари на Балканите. Така е например в Пловдив, където търсенето на охридските кожуси се задържа дълго след Освобождението. Охридските кюркчии търгуват успешно и по градовете в Мала Азия, например в Бурса.

Към 1850 г. в Охрид съществуват кожухарниците на Попсимови, на братя Паунчеви, Пармакови, Кецкарови, Точкови и Коцареви. През 1863 г. в града вече има 150 кожухарски работилници. Приблизително такава число се запазва до 1877 г. Заетите в кожухарството през този период достигат до 1600 души: 800 работници мъже и още 800 работнички жени, които работят по домовете си. Голяма част от населението на квартала Варош се занимава с кожухарство. За немалък период в Охрид изчезва проблемът с липсата на достатъчно работа и напрежението, което го съпътства. Масовият характер на занаята го превръща в извънредно важен фактор за обществената стабилност и развитие. Това е и шанс за по-значителна социална роля на хората от средните и по-бедни слоеве. Масовизацията, има, разбира се, и негативни страни. Кузман Шапкарев, например, се оплаква от *простичките, често*

груби нрави на кожухарското престолюдие [Shapkarev, K. 1984: 29]. Залагането на един, почти единствен, печеливш икономически ход също ще се окаже опасно в по-дългосрочен план.

Майстори, калфи и чираци получават надница на ден или на парче. Денят се смята от заран до вечер, затова летните и зимните надници са различни. Надниците на заетите с кожухарство изглежда се променят твърде слабо. Преди Кримската война един чирак получава от 60 пари до 2 гроша, понякога и закуска (сух хляб и чесън). Майсторът получава до 15 гроша. По сведение от австрийския пътешественик Хан, през 1863 г. надницата за майстор за зимен ден е 4–5 гроша. В периода на упадък надниците се движат в почти същите размери като преди Кримската война – 60 пари без храна за чирак, 5–10 гроша за калфа, 15–20 гроша за майстор. Поради поскъпването обаче тези надници са значително по-ниски от преди [Snegarov, I. 1928: 69–71].

Кожухарската общност в Охрид поема негласно ролята на българска община доста преди формалното учредяване на такава през 1869 г. Кюркчиите си имат и каса, създадена през 1866 г. Инициативата за нея е дадена от Григор Пърличев [Sprostranov, E. 1896: 644–645]. Касата започва с ентузиазизирано начало. Още при създаването си „големи“ и „малки“ кюркчии, както майстори, така и калфи, събират сума от 412 турски лири. Майсторите поемат задължение да отделят за нея по 10 гроша на всеки денк стока, внесен от Европа, а калфите обещават по един ден годишно работа в полза на касата. При значителния обем кожухарско производство, кюркчийската каса бързо се превръща на практика в местна банка, която осигурява финансов гръбнак на обществения живот в Охрид. Нейните настоятели финансират училищното дело и църковната борба. За целта те раздават парите с 10 % лихва. Настоятелите са Григор Паунчев и Петър Огненов, по-късно сменени с Коста Размов и Илия Чобанов. Според градските предания, и четиримата са толкова всеотдайни за народното дело, че в крайна сметка се разоряват материално [Snegarov, I. 1928: 101].

В каква посока се инвестират спечелените от кожухарството пари, извън отделените за обществени начинания? Доколкото занаятът в Охрид се развива най-вече като семейно предприятие, могат да се проследят няколко

различни фамилни стратегии. Някои се ориентират най-вече към реинвестиране на приходите отново в кожухарство и разрастване на вече създадената производствено-търговска къща. Такива са фамилиите на Кецкарови и Точкови. Други, сред които най-ярко изпъкват Робевци, разгръщат търговия с широк спектър от продукти. Кожухарските изделия в този случай са само част от голяма гама артикули. Появява се и преориентация към по-перспективни стопански центрове. От 1900 г. търговската къща на Робевци, например, изцяло се пренася от Охрид в Битоля. Трета стратегия е насочена към земята, като траен гарант на инвестицията. Както и другаде в Османската империя, забогателите от занаяти и търговия, в случая производство и търговия с кожуси, нерядко инвестират своите печалби в чифликчийско земеделие. От средата до края на XIX в. семейство Коцареви успява да се сдобие с три чифлика в Охридското поле, от които печели добре. При това главните приходи идват от животновъдната продукция: месни и млечни продукти, вълна, яйца. В началото на XX в. единият от тези чифлици е продаден, за да се осигури образованието във Франция на двама от младите наследници на семейството. Робевци, а и други семейства също отделят средства за по-високо образование на своите представители, което представлява четвърта стратегия. Инвестицията в медицинско образование например се счита за сигурна, както е случаят с д-р Константин Робев (1818–1900) например. Разбира се, никоя от изброените стратегии не съществува изолирано в чист вид. Всички семейства, макар и да показват предпочитание към определени стопански ходове, непременно залагат и на други варианти за бъдещето на своите предприятия.

Упадъкът на кюркчийството в Охрид се проявява твърде остро след 1877–1878 г. Възможно е резкият отлив от интереса към него да е предшестван от тенденция на по-слабо изразен спад, но през 70-те години на XIX в. цялостното икономическо положение все още е добро и тенденцията трудно се забелязва. Упадъкът става очевиден непосредствено след 1878 г. Той се отдава на няколко фактора. Единият е конкуренцията на други кожухарски центрове, най-вече Костур. Тази конкуренция обаче, дори да е довела до намаляване на пазарния дял, едва ли е имала пагубно значение върху цялото кожухарство в Охрид. По-сериозен удар е прекъсването на панаира в Узун-

джово след 1875 г., което лишава кюркчиите от значителен приход. Голямо значение в случая има и промяната на модата в облеклото към края на XIX в. Нахлуването на европейският фабричен текстил в Османската империя върви едновременно с промяна на вкусовете и разпространението на стила алафранга. Тази мода донякъде измества кожусите от дотогавашното им място в облеклото както на християни, така и на мюсюлмани. Тежкият кюрк, по-рано символ на престиж, отстъпва място на връхни дрехи от тъкани платове. Доста решаващо значение има и демографският фактор, съпътстващ политическите промени. Веднага след Руско-турската Освободителна война значителен брой охридчани се изселват в освободените части на България, най-вече в София. Първата вълна напуска града не толкова, защото в него няма работа, а защото другаде може да се намери по-добра и животът ще бъде свободен от чужда власт.

След 1877 г. в Охрид кожухарските къщи постепенно намаляват, но производството не спира. Същевременно протича процес на известно окрупняване. Към 1890 г. в града има 2 големи къщи с около 100 работници и няколко дребни производители. Към 1900 г. ситуацията е подобна: 2 големи и 4 малки кожухарски къщи. В големите работилници работят 50–60 души лятно време и 30–40 души зимно време. В малките къщи са наети около 10–15 души. Според друго изчисление в този период охридските кожухари са общо 48 майстори, 74 калфи и 18 чираци. Двете големи къщи (едната от тях принадлежи на семейство Кецкарови) държат в ръцете си търговията с кожухарски изделия и ги пласират най-вече в Цариград и Пловдив, където имат свои клонове [Snegarov, I. 1928: 71–72].

С упадъка на основния градски занаят, Охрид изпада в цялостна икономическа криза. Чаршията по думите на съвременниците опустява [Sprostranov, E. 1896: 644–645]. „По-преди Охрид е бил главен пазар на една голяма част от Албания, а сега тук има едва 18–20 по-добрички търговски къщи, от които една търгува с елбасанско дървено масло, а другите с европейски стоки“ [Kanchov, V., 1970: 456]. В края на XIX и началото на XX в. жителите на града не могат да намерят нещо равностойно като реализация. Главната продукция се ограничава до зеленчук и овощни плодове, предлагани в близките македонски и албански градове (Поградец, Струга,

Дебър, Ресен), както и риба, търгувана в Битоля, Прилеп и другаде в Македония. Търговията е в застои. Чаршията се оживява единствено в понеделник, когато става пазара в града. Около смяната на двата века по-широка популярност добива въжарският занаят, на който охридчани гледат като на новото кюркчийство. Въжарството (юрганджилък) обаче не успява да поеме достатъчно голям брой работна ръка. Като резултат се засилва гурбетчийството.

Ходенето по гурбет е типично за част от охридчани още в средата на XIX в., по-специално за жителите на квартала Кошища извън стария град, които като цяло са преселници от околните села. Гурбетчиите от Кошища ходят главно във Влашко и Молдова, където се препитават с работа в строителството, земеделието и др. Към края на века вече и останалите охридчани поемат активно по този път. Те намират различен поминък в други градове на Османската империя (Битоля, Солун, Цариград), в свободна България и в други страни (Румъния, Австро-Унгария, Германия). Положителна страна на гурбетчийството е внасянето на известна сума пари в градската икономика. Отрицателната страна е, че част от населението се изселва. Гурбетчиите, които успеят да намерят постоянен поминък навън, често изтеглят и своите семейства. В началото на XX в. българското население на града в относителен дял намалява, имотите (къщи, ниви, лозя) губят своята действителна стойност, а понякога са и напълно изоставяни [Snegarov, I. 1928: 72–73].

При всички перипетии на занаятчийското производство и търговията, Охрид разполага с езерото, един траен и много значителен ресурс, който му дава стопански шансове дори в критични периоди. Главното занятие на охридските жители, пише около 1840 г. френският географ и пътешественик Ами Буе, е риболовът. *„В Охрид е големият пазар на рибите от езерото, които се продават сушени и осолени във всички съседни места на Албания и особено на Македония, гдето морските риби са по-скъпи. Тази търговия с риба в Охрид и Струга изглежда е твърде древна... С риболов се занимават всички жители по крайбрежието на езерото, във всички села се виждат огромни мрежи, прострени или поправяни“* [Snegarov, I. 1997: 125].

Правото за риболов (интизап) по турско време се заплаща. Османската държава продава правото на всеки две години през месец март на прекупвачи, обикновено турци. Понеже територията на езерото е разделена между

Охридския и Поградецкия каймакамлък, риболовните права също се продават отделно. Прекупвачите на свой ред препродават по-малки части от езерото на местни рибари. Най-добрите сектори за риболов на езерото са около Струга и около с. Пещани, съответно и правата там струват най-скъпо. Около 70-те години на XIX в. охридската част на езерото е продавана за 7 000 турски лири, при сравнително изобилие на риба. Към края на XIX в. се забелязва намаляване на рибата поради безразборния улов. През 1889–1890 г., при вече намалели рибни ресурси охридската част е продадена за 4 760 турски лири. Поградецката част, която е по-малка, се продава за 1820 турски лири. Първо място сред видовете улов държи охридската пъстърва, която се продава под няколко различни имена: белвица, летница, кресница, чиста риба и др. На практика става дума за един и същ вид в различна възраст. Втора по стопанско значение е змиорката (местно име *йъгуля*), която се лови най-много при устието на р. Дрим в Струга. На трето и четвърто място са шаранът и мряната, и двете с отлично качество. Много други видове риба добавят към богатството на улова в Охридското езеро: клен, писа, грунец, скобале и пр. [Kanchov, V. 1970: 435–437].

Риболовът и транспортът по Охридското езеро се извършват с традиционен местен вид лодка, наречена чун. Чуновете се задвижват с гребла, имат плоско дъно и широк корпус. С чун езерото може да се преплава нашир за 3–4 часа, надлъж за 8 ч. [Snegarov, I. 1928: 2]. Лицата, които се занимават с риболов, са също така и превозвачи. Те предлагат своите чунове за превоз на хора и стоки по езерото срещу съответно заплащане. Ветроходни съдове и параходи не са познати в езерото чак до Първата световна война. Именно през тази война за първи път се налага използване на езерото за военни нужди. По тази причина през 1916–1917 г. в Охрид е изградено пристанище. Строителството е дело на българската армия под ръководството на австрийски военни специалисти. Пристанището, макар и с някои покъсни изменения (дървените части са заменени с каменни), продължава служи на града и днес. От него тръгват корабите, които предлагат туристически пътувания по езерото.

Освобождението на Охрид от турска власт не изменя низходящите стопански тенденции: градът попада в ръцете на сърбите (1912–1915) и атмосферата в града е напрегната. Въстанието от есента на 1913 г. е потушено

с множеството репресии. Много хора емигрират в България, а и другаде. Включването на България в Първата световна война в края на 1915 г. довежда до дългоочакваното българско управление в Охрид. Военновременният период (1915–1918) обаче не благоприятства стопанското развитие, тъй като фронтната линия минава сравнително близо до града. От гледна точка на търговските и други комуникации, успех представляват построяването на пристанището и прокарването на теснолинейка Охрид – Кичево – Гостивар – Тетово – Скопие. Катастрофата от 1918 г. е последвана от ново сръбско владичество в рамките на Кралство Югославия (до 1929: Кралство на сърби, хървати и словенци) [Snegarov, I. 1928: 73].

Междувоеният период също е тежък за града, тъй като Охрид е откъснат от връзка с важни свои пазари в Албания (Поградец и Елбасан), а и данъчно обременен. Много от старите големи къщи във Вароша и Месокастро са напълно съборени или силно порутени [Snegarov, I. 1928: 73]. Има по-ново строителство главно в частите, които са извън историческия Стар град, в бившите турски, влашки и албански махали. Теснолинейката има ограничена стопанска стойност, защото чрез нея Охрид изнася почти единствено риба, а и тя е сравнително малко и скъпа. Военновременната железница е с ширина на линията 60 см. (за сравнение: повечето теснолинейки имат 76 см. ширина), а техниката е немска от времето на Първата световна. Тя се използва на доизживяване още половин век до 1966 г. След закриването ѝ съществуват само планове за нов релсов път до Охрид.

Макар бавно и несигурно, градът все пак излиза от икономическата безпътица. През 20-те години на XX в. в Охрид си пробива път ново оригинално изобретение – т. нар. Охридски бисер. Счита се, че първият бисер в Охрид е произведен от семейство Филеви през 1926 г. Техните наследници и досега продължават традицията, но с производство и продажба на бисер се занимават и други семейства и дружества. В действителност, бисерът се извлича не от бисерни миди, а от люспите на един вид риба, която е особено честа в езерото. Люспите се смилат и слепват по начин, който добре имитира същински седеф. Получените перли се оформят като бижутерски изделия и се продават на конкурентна цена.

През 20-те години на XX в. в Охрид е създаден Институт за рибовъдство, чиято цел е да се грижи за стопанисването на езерните води и рибните

ресурси. През 1934 г. градът се сдобива и с модерен водопровод. За целта са каптирани Билянините извори и е построен резервоарът Калето. Проектът е рекламиран като жест на крал Александър Караджорджевич към охридчани след посещението му в града. Друга придобивка е електрификацията: през юли 1939 г. Охрид е свързан с националната мрежа на Кралство Югославия, а за производство на ток са построени първите две ТЕЦ (на мазут и въглища), впрочем недостатъчни за съществуващото потребление.

Постепенно в Охрид набира сила туризмът и това в крайна сметка се оказва най-добрия път за изход от стагнацията. Промяната е особено забележима през 30-те години на ХХ в. Жителите на града започват да осъзнават предимствата на мястото и се активизират в посока към туристическия бранш. През летните месеци Охрид се оживява и придобива облика на активните курортни средища в Европа. Гостите са най-вече от тогавашната Югославия – сърби, хървати и др. Независимо от етническите напрежения в Кралството, охридчани са гостоприемни към посетителите от всякакви националности. Появяват се и посетители от чужбина. Оформят се два плажа, които се използват едновременно за плуване и риболов, двете най-атрактивни туристически занимания по това време. На по-хубавия плаж, Грашница, са построени кабинички и модерен за времето си ресторант. Предлага се и транспорт до плажа – с лодка или с все по-популярните автомобили. Към края на 30-те години Охрид е безспорно най-посещаваният от туристи град в Македония, и един от най-популярните курорти в Югославия. Освен езерото и плажовете, интерес предизвикват и други обекти: църквите „Св. София“ и „Св. Климент“ (днес „Св. Богородица Перивлепта“), многобройните по-малки църкви и параклиси, Билянините извори, Институтът за рибарство. Особено популярно е пътуването до манастира „Св. Наум“, за което се предлагат лодки и автомобили [**Kraynichanets, T. 1938: 14**].

В навечерието на Втората световна война стопанското развитие на Охрид достига до частична, макар и не пълна стабилизация. Това е и хронологичният предел на настоящата статия. Още много перипетии, и политически, и икономически, предстоят на града в следващите десетилетия. Днес, в началото на ХХІ в., Охрид отново е изправен пред икономически проблеми и надежди: от една страна дълбок спад в производствения сектор, от друга надеждите, че туризмът и ресурсите на езерото ще дадат шансове за бъдещ

живот. Красивият и славен със своята история Охрид заслужава да има бъдеще. По тази причина авторът обръща поглед към неговото стопанско минало: може би миналото ще подскаже и решенията за бъдещето.

REFERENCES

Kanchov, Vasil. 1970. *Битолско, Преспа и Охридско – В: Избрани произведения, Т.1.* [Bitolsko, Prespa i Ohridsko – In: Izbrani proizvedenia] V.1, Sofia: Balgarski pisatel, 374–499. (in Bulgarian)

Kraynichanets, Todor. 1938. *Охрид – туристически център на Македония.* [Ohrid – turisticcheski tsentar na Makedonia]. *Средец*, Г. 3, 6–7/1938. (in Bulgarian)

Shapkarev, Kuzman. 1984. *За възраждането на българщината в Македония. Неиздадени записки и писма. Под ред. на Илия Тодоров, Николай Жечев.* [Za vazrazhdaneto na balgarshtinata v Makedonia. Neizdadeni zapiski i pisma. Eds.: Iliya Todorov, Nikolai Zhechev]. Sofia: Balgarski pisatel. (in Bulgarian)

Snegarov, Ivan. 1928. *Град Охрид. Исторически очерк.* [Grad Ohrid. Istoricheski ocherk]. Sofia: Pечатnitsa P. Glushkov. (in Bulgarian)

Snegarov, Ivan. 1997. *Българските земи през погледа на чужди пътешественици 1828–1853. Под ред. на Веселин Трайков.* [Balgarskite zemi prez pogleda na chuzhdi pateshestvenitsi 1828–1853. Ed.: Veselin Traikov] Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“. (in Bulgarian)

Sprostranov, Evtim. 1896. *По възраждането на гр. Охрид.* [Po vazrazhdaneto na gr. Ohrid]. *Сборник народни умотворения, наука и книжнина*, XIII/1896, 621– 681. (in Bulgarian)

Correspondence address:

Dimitar Hristov – Assistant Professor, PhD

Institute for Historical Studies – Bulgarian Academy of Sciences,
Section “The Bulgarians, the Ottoman Empire and Europe”.

52 Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17, fl. 3. Sofia, 1113

Phone: (+359) 899 531256

Email: dimitarchristov@gmail.com